

کرونا و ایران: تحلیل مضمون جوک های کرونایی در ایران

محمد حسین شعاعی^۱

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۲/۰۵، تاریخ تایید: ۹۹/۰۹/۱۱

Doi: 10.22034/jcsc.2021.125222.2118

چکیده

امروزه جوک به دلایلی از جمله کثرت و سرعت کاربرد توسط قشرهای مختلف مردم، تعدد و تنوع موضوعات و نیز کارکردهای مختلفی که می‌تواند داشته باشد، به موضوعی مهم برای پژوهش تبدیل شده است که از نمودهای این اهمیت می‌توان به ظهور و شیوع حوزه مطالعات طنز اشاره کرد. این پژوهش لذا بر این اساس با تمرکز بر محتوای جوک‌های نوشتاری ایرانی در مورد یکی از منحصر به فردترین حوادث که به صورتی عالم گیر، همه کشورها را درگیر کرده و تحت تاثیر قرار داده است، یعنی بیماری ویروسی کرونا، در پی فهم مضامین اصلی است. در این مسیر، با استفاده از روش تحلیل مضمون و تا رسیدن به اشباع نظری، بر بیش از صد و بیست جوک کرونایی که در فضای سایت‌های مختلف اینترنتی نشر داده شده است، تمرکز شد. یافته‌های پژوهش که می‌توان آن‌ها را بازنمای خوانش ایرانیان از وضعیت کنونی‌شان دانست، نشان می‌دهد که محتوای جوک‌های کرونایی را می‌توان در پنج مقوله فراگیر شامل «جوک‌های انتقادی، جوک‌های مرتبط با خانواده و جنسیت، جوک‌های ناظر به سطح فردی، جوک‌های راجع به حوزه اجتماعی و جوک‌های ملیتی» جای داد. آن چنان که پیداست مجموع مقولات این تحلیل که نشان از تغییر پارادایمی مضامین جوک‌ها از جنسیت به انتقاد است، علاوه بر بیان اهمیت انجام مطالعات فرهنگی-اجتماعی جوک‌ها در راستای رصد و فهم خوانش جامعه، ضرورت برنامه‌ریزی در جهت پاسخگویی بیانی و عملی به این خوانش‌ها را بیش از پیش روشن می‌سازد.

کلیدواژه‌گان: مطالعات طنز؛ جوک‌های کرونایی؛ تحلیل مضمون؛ ایران

۱ استادیار گروه ارتباطات و تبلیغ دانشکده فرهنگ و ارتباطات - دانشگاه امام صادق (ع)
mhshoae1392@gmail.com

مقدمه

کرونا به عنوان یک بیماری ویروسی جدید برای اولین بار در دسامبر ۲۰۱۹ در شهر ووهان استان هوبئی، کشور چین شناسایی شد و در ۱۱ مارس ۲۰۲۰، توسط سازمان جهانی بهداشت، به عنوان یک بیماری فراگیر اعلام شد. این بیماری که به سبب ویژگی هایی از جمله جدید و ناشناخته بودن، سرعت انتقال بالا و کشنده بودن هراس های اولیه زیادی را برانگیخت، پس از اندک زمانی از ظهورش در چین، همزمان با انتقال به سایر کشورها، به ویروسی جهانی تبدیل شد که اکثر کشورها را تحت تاثیر قرار داد. حسب آمار رسمی سازمان جهانی بهداشت، این بیماری بالغ بر دو میلیون و پانصد هزار نفر را مبتلا کرده و صد و هفتاد و پنج هزار نفر را کشته است.^۱ علاوه بر قدرت کشندگی بالا، این بیماری که در ۲۱۳ کشور مشاهده شده است، تبعات مستقیم بر زندگی مردم و غیر مستقیم بر معیشت و اقتصاد خرد و کلان در سطوح مختلف شهری، ملی و بین المللی را بر جای گذاشته است.

کرونا اثرات بسیار زیادی در اکثر جنبه های زندگی انسان ها در همه کشورهای جهان بر جای گذاشته است. این اثرات هم در حوزه های فردی، خانوادگی و هم در عرصه اجتماعی و ناظر به موضوعات مختلف فرهنگی، اقتصادی و حتی سیاسی به وقوع پیوسته است. زمینه سازی بروز تعارضات فردی، اختلافات خانوادگی (در حوزه روان شناسی)، تعطیلی بنگاه های کوچک و بزرگ اقتصادی و در نتیجه بیکار شدن جمعیت زیادی از مردم (در حوزه اقتصادی) در کنار به وجود آمدن اختلال در ارتباطات انسانی، تنها گوشه ای از پیامدهای این بیماری در کشورهای مختلف بوده است. از همین رو، دامنه گسترده متاثر از کرونا لذا اندیشمندان و سیاستگذاران را بر آن داشته است تا با تمام توان در پی بررسی و تحلیل این بیماری از منظر حوزه های دانشی مختلف (اعم از علوم تجربی و علوم انسانی-اجتماعی) بر آیند، به گونه ای که شاید بی تناسب نباشد که از پیدایش حوزه مطالعاتی کرونا سخن به میان آوریم. یکی از این حوزه ها ذیل مطالعات فرهنگی-اجتماعی، بررسی متون تولید شده توسط مردم در قالب طنز است که علاوه بر روشن نمودن دید و دیدگاه ایشان نسبت به بیماری در وهله اول، نوعی از واگویی خوانش آن ها از وضعیت امروز جامعه خویش در وهله دوم را بر عهده خواهد داشت. به سخن دیگر، با وجود چنین ویژگی هایی که کرونا داشته است، ممکن است در بادی امر فرض پیوند میان این موضوع مهم و جدی با حوزه طنز و شوخی غیر ممکن به نظر برسد. این

1 <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019> (Last update: 23 April 2020, 04:30 GMT+4:30)

در حالی است که از همان ابتدای ظهور این ویروس، شاهد خلق و نشر جوک به مثابه ژانری مهم در دنیای طنز بوده ایم. طبعاً ملاحظه حوزه مطالعات طنز و خاصاً کارکردها و گونه‌های مختلف جوک می‌تواند ما را در فهم چرایی تولد این محصول فرهنگی-اجتماعی کمک کند. بر این اساس، این پژوهش لذا با نگاهی بر چارچوب مفهومی جوک، و تمرکز بر محتوای جوک‌های کرونایی در پی شناسایی مضامین فراگیر این مجموعه است. این باور بارها به تأیید رسیده است که جوک می‌تواند آیینه‌ای تمام‌نما از فهم و خوانش مردم از زندگی و وضع کنونی شان محسوب شود. این آیینه لذا علاوه بر شناساندن تحلیلی مسائل و مشکلات مردم، می‌تواند معبری برای برنامه‌ریزی مسئولان در جهت رفع مشکلات و به نوعی پاسخگویی به افکار عمومی در نظر گرفته شود. اهمیت موضوع کرونا و نیز فهم ادراکات و تصورات مردم از وضع موجود (با استفاده از متون طنزآمیز مرتبط با این بیماری) لذا اهمیت این پژوهش را نشان می‌دهد. طبعاً با توجه به تازه و متاخر بودن این بیماری و فقدان اثر پژوهشی با چنین موضوعی به زبان فارسی، اهمیت این مقاله دو چندان می‌شود.

پیشینه پژوهی

طنز به صورت عام و جوک به صورت خاص، موضوع تعدادی از پژوهش‌ها بوده است که در ادامه معرفی می‌شوند. سفیری و شهرزاد (۱۳۹۵) با تحلیل تماتیک بیش از پانصد جوک مبادله شده در نرم افزار اتاق جوک، مقوله‌های «جوک‌های منفعلانه، جوک‌های مرتبط با جنسیت، جوک‌های انتقادی مرتبط با فرد، خانواده و جامعه، و جوک‌های قومیتی» را به عنوان مقوله‌های اصلی مشخص و معرفی کرده‌اند. فرقانی و عبدی (۱۳۹۵) با استفاده از روش تحلیل گفتمان به بررسی بازنمایی زنان در جوک‌های جنسیتی در شبکه‌های موبایل پرداخته و دال‌هایی مانند «موقعیت فرودستی زنان نسبت به مردان، ارائه تصویری تحقیرآمیز همچون هیجانی، ساده لوح و سطحی نگر بودن زنان» را نتیجه‌گیری کرده‌اند. در موضوع توافق هسته‌ای، با روش تحلیل گفتمان جوک‌های مربوطه، تربتی و مهدوی (۱۳۹۷) به دو دسته جوک در قالب گفتمان و یادگفتمان که به ترتیب ترسیم‌کننده خوش‌بینی و تمسخر مذاکرات می‌باشند، رسیده‌اند. علاوه بر محتوا پژوهی، در حوزه مصرف طنز، پژوهشگران با رویکردی کیفی به دلایل حضور و استفاده مردم از تئاترهای عامه پسند در شهر تهران پرداخته و به پنج مولفه «همراهی با

اطرافیان، آرامش، سرگرمی، تقابل با فرهنگ رسمی و بهره مندی تخصصی» رسیده‌اند (همایون و دیگران، ۱۳۹۵).

در میان مقالات انگلیسی نیز می‌توان به موارد گوناگونی اشاره کرد. برای مثال، ویلی تساکونا^۱ (۲۰۱۸) در مقاله خویش با عنوان «بینامتنیت و/یا جوک‌های سیاسی»^۲ به بررسی جوک‌های یونانی در موضوع بحران اقتصادی کنونی می‌پردازد. مارتا داینل^۳ (۲۰۲۰) در اثر خود با نام «کووید-۱۹ الگوهای رفتاری ویروسی: با صداهای چند بعدی و چندگونه در پس ماسک‌های صورت»^۴ مبتنی بر ارتباط گفتگویی باختمین به بررسی طنز آنلاین ساخته شده توسط کاربران در خصوص الگوی رفتاری ماسک زدن در ایام کرونا می‌پردازد.

این پژوهش لذا می‌کوشد تا با استفاده از روش تحلیل مضمون در پی کشف مضامین جوک‌های مربوط به کرونا که امروزه به عنوان بیماری فراگیر در سطح جهانی مطرح می‌شود و تحولات گسترده‌ای در جهان را رقم زده است، بپردازد. طبعاً اهمیت پژوهش در اهمیت موضوع آن یعنی این بیماری از سویی و لزوم فهم و خوانش‌های عمومی در این زمینه و پیوند آن با مسائل و مشکلات مردم نهفته است.

مبانی نظری

طنز و شوخ طبعی به دلیل وجه انسانی داشتن (سیاسی، ۱۳۹۴: ۴۶)، از دیرباز مورد توجه و مطالعه اندیشمندان و رویکردهای مختلف دانشی قرار گرفته است. حوزه مطالعات طنز^۵ هرچند زادگاهی مدرن دارد، اما به شیوه‌های مختلف از دیرباز مورد بحث و بررسی اندیشمندان قرار گرفته است (Larkin-Galinanes, 2017:4).

طنز را می‌توان نوعی ادبی دانست که ضمن دادن تصویر هجوآمیزی از جهت‌های زشت، منفی و ناجور زندگی، معایب و مفاسد جامعه و حقایق تلخ اجتماعی را به صورتی اغراق آمیز نمایش می‌دهد تا صفات و مشخصات آن‌ها روشن‌تر و نمایان‌تر جلوه کند. (آریان‌پور، ۱۳۷۲: ۳۶)

رویکردهای نظری مختلفی به طنز شده است که از باب نمونه، به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

1 VillyTsakona

2 Intertextuality and/in political jokes (<https://doi.org/10.1016/j.lingua.2017.09.003>)

3 Marta Dynel

4 COVID-19 memes going viral: On the multiple multimodal voices behind face masks (<https://doi.org/10.1177%2F0957926520970385>)

5 field of humor Studies

نظریه برتری^۱: ریشه‌های این نظریه به اندیشه‌های هابز^۲ و دکارت^۳ برمی‌گردد. راجز اسکروتن^۴ به عنوان متفکر شهیر این نظریه بر این باور است که منشاء شوخ طبعی مقایسه خود با دیگران است. افراد با شوخ طبعی می‌کوشند تا خود را در مقایسه با سایرین یا حتی موقعیت پیشین خود در موقعیت برتر و بالاتر نشان دهند. در شوخ طبعی، موضوع مورد شوخی، نزد فرد شوخی کننده بی ارزش نشان داده می‌شود. (Morreall 1987: 168). بنابراین کنش خندیدن به دیگری یا دیگران که به زعم فرد از او پایین تر هستند، خود به خود نشان از ضعف و حقارت فرد دارد، چرا که بر اثر خود کم بینی، می‌کوشد تا با پرداختن به عیب و نقص دیگران و نتیجه تبعی خندیدن، خود را بزرگ و برتر نمایش دهد.

نظریه آرامش^۵: لرد شافتسبری^۶ با رویکردی کارکردگرایانه، کارکرد شوخ طبعی برای سیستم عصبی انسان را دقیقاً مشابه دکمه تسکین فشار برای دیگ بخار تعریف کرد. (Shaftesbury, 1709: 31). شوخی تسکین دهنده تنش‌های به وجود آمده توسط ترس است (Schaeffer, 1981). از منظر فروید، شوخی، بیان احساسات سرکوب شده انسان است که آسودگی او را در پی دارد (Newirth, 2006: 563).

نظریه ناهماهنگی^۷: جیمز بیٹی^۸ بر این باور است که شوخی، برداشتی از چیزی است که با الگوهای ذهنی و انتظارات انسان ناهماهنگ است. (Beattie, 1779) در این نظریه که غالباً در فلسفه و روان شناسی بدان پرداخته می‌شود (موریل، ۱۳۹۲: ۴۳)، جوک شبیه تکنیک‌های استند اپ کمدین‌های امروزه است. تعریف شفيعی کدکنی از طنز مبنی بر این که «تصویر هنری اجتماع نقیضین» (حری، ۱۳۸۷: ۳۶) را در این نظریه می‌توان جای داد. لذا در این نگاه، با محوری تطابق و عدم تطابق ذهن با سخن و یا موقعیت موجود در طنز، خنده رخ می‌دهد. رایج ترین نوع طنز این است که ما بر خلاف انتظارمان، جمله‌ای غافلگیر کننده بشنویم؛ آن چه در اینجا سبب خنده ما می‌شود، این است که آن چه انتظارش را داشته ایم، نقش بر آب شده است (کریچلی، ۱۳۸۴: ۱۱).

1 The Superiority Theory
 2 Hobbes
 3 Descartes
 4 Roger Scruton
 5 The Relief Theory
 6 Lord Shaftesbury
 7 The Incongruity Theory
 8 James Beattie

نظریه عمومی طنز کلامی: ویکتور راسکین و سالواتور آتاردو در بیان علت شوخی و مزاح، شش سطح منابع دانش مستقل (تقابل انگاره^۱، مکانیسم منطقی^۲، موقعیت^۳، مخاطب^۴، راهبرد روایی^۵ و زبان) را مطرح می‌کنند. (Attardo, 1994)

نظریه هستی-معرفت شناختی شوخی^۶: در این نظریه، مارتینسون شوخی را واکنشی به بن بست شناختی می‌داند. بر اساس این که انسان‌ها مفاهیم ذهنی و مصادیق عینی را واقعی برمی‌شمارند و در برخی موارد این دو با یکدیگر مطابقت ندارند، شوخی سبب بازیابی ادراک اجتماعی در افراد می‌شود (Martinson, 2010: 178).

از اندیشه ورزان نامور متاخر در این حوزه می‌توان به کریستی دیویس اشاره کرد که با مطالعه بر روی جوک‌ها، نظریه‌ای در مورد تاریخچه جوک‌های قومیتی در جهان ارائه کرده است (Davies, 1990^۷). وی در کتاب جوک‌ها و مقاصد (۲۰۱۱)^۸ در مقیاسی جهانی و از منظری تاریخی-اجتماعی به بررسی جوک‌ها می‌پردازد (مثلاً: این که چرا جوک‌های سیاسی در شوروی شکوفا شد؟ و چرا اروپایی‌ها در مورد حقوقدانان امریکایی و نه حقوقدانان خودشان جوک می‌گویند؟). او هم‌چنین در این زمینه با لحاظ ظهور و شیوع فناوری‌های ارتباطی، به ترتیب ملی‌گرایی قومی و سپس قوم‌گرایی همسایه‌ای را جایگزین اجتماعات محلی دیروز در جوک‌ها عنوان می‌کند (Davies, 1998^۹).

مروری بر سیر تاریخ نظریه‌های حوزه مطالعات شوخ طبعی، نشان دهنده عبور تحلیل‌ها از فضاهای ذهنی به فردی و سپس اجتماعی است. به بیانی دیگر، رویه‌های فلسفی و روان شناختی، امروزه هر چند مطرح و بیان می‌شوند، اما جای خود را تا حدودی به رویه‌های فرهنگی-اجتماعی داده‌اند. در حالی که بخش نخست بر چرایی شوخی کردن و خندیدن افراد تمرکز می‌کرد، بخش دوم بر چرایی و چگونگی تولید و بازتولید متون خنده دار توجه و دقت می‌کند. به بیانی دیگر، در بخش اول، تمرکز بر کنشگر و در بخش دوم تمرکز بر کنش و محتوای آن معطوف شده است. شاید یکی از دلایل این امر را در ظهور و گسترش فناوری‌های نوین اطلاعاتی-ارتباطی بتوان دانست.

-
- 1 Script Opposition
  - 2 Logical Mechanism
  - 3 Situation
  - 4 Target
  - 5 Narrative strategy
  - 6 Ontic-Epistemic Theory of Humor
  - 7 Ethnic Humor Around the World: A Comparative Analysis
  - 8 Jokes and Targets
  - 9 Jokes and Their Relations to Society (Humor Research [Hr])

علاوه بر ملاحظه کلی رویکردهای نظری ناظر به طنز، بررسی مفهوم شناختی جوک نیز ضروری به نظر می‌رسد. «جوک یا لطیفه نسبت به سایر گونه‌های شوخ طبعی، اعم از شفاهی و کتبی، وجه اجتماعی بیشتری دارد. از همین روست که به سرعت موضوعات و مسائل جامعه را هدف قرار می‌دهد و مورد اقبال عموم مردم قرار می‌گیرد» (حسینی فر، ۱۳۸۶: ۲۹). جوک‌ها را در تعریفی بسیط می‌توان «روایتی کوتاه که خنده دار است» (Attardo, 2001: vii) تعریف کرد. جوک‌ها محصول مشترک فکر توده هاست. مردم با لطیفه زندگی می‌کنند و با آن‌ها حرف هایشان را می‌زنند. (صلاحی، ۱۳۸۸: ۱۳) جوک‌ها در اکثر موارد خلق الساعه هستند و نویسندگان مشخصی ندارند. آن چه جوک را می‌سازد، شعور خودآگاه و ناخودآگاه است (ارجی، ۱۳۸۴: ۶۵). به دلیل پیوند ساختن جوک با زمان و زمینه جمعی مردم، موضوع جوک‌ها، نه مفاهیمی ذهنی و انتزاعی، که اموری عامیانه، ملموس و عینی است.

قالب غالب جوک‌ها متن روایی کوتاه است که در آن تعداد شخصیت‌ها به ندرت بیش از دو نفر هستند (Oring, 1989: 359). جوک‌ها الگوهای مختلفی دارند که برای مثال می‌توان به «ساختارهای پرسش و پاسخ^۱»، «جوک‌های کلامی یک جمله ای^۲»، و «پیام‌های دارای رمزهای ترکیبی^۳» اشاره کرد (Attardo, Chabanne, 1992: 166-168). در الگوی لیو طنزهای کلامی به دو بخش زبان شناختی و غیرزبان شناختی تقسیم می‌شود. بخش اول بر مبنای اصول و قواعد زبانی و بخش دوم بر اساس بر هم زدن قواعد محیطی شکل می‌گیرد (Lew, 111996: 13).

از منظری زبان شناختی، می‌توان جوک‌ها را بر اساس ارتباطشان با متنی دیگر گونه‌شناسی کرد. جوک‌های که درک آن‌ها نیازمند فهمی پیشینی و استنباطی بین متنی باشد، پاراجوک و جوک‌هایی که برخلاف انتظار شنونده که منتظر نوعی از ناهماهنگی است، متنی عادی محتوای جوک را تشکیل می‌دهد، متاجوک نامیده می‌شود. به ترتیب، مثال برای پارا و متاجوک بدین شرح می‌آید: «روم به دیوار، مورد داشتیم پسر به خاطر فوت یکی از اقوامش تا چهل روز به ابروهایش دست زده!»؛ «یه روز یکی سوار هواپیما میشه، هواپیما سقوط می‌کنه؛ این قرار بود جوک باشه، اما حادثه خبر نمی‌کنه» (Masaeli, Heidari-Shahreza: 2017: 114-115). بر اساس این گونه‌شناسی، می‌توان جوک‌های معمولی خود بسنده که فهم شان، به صرف دریافت

1 Question-answer structures

2 One-sentence verbal jokes

3 Mixed-code messages

کردن توسط مخاطب امکان‌پذیر است را نسل اول جوک‌ها، پاراجوک‌ها را نسل دوم و متاجوک‌ها را نسل سوم جوک‌ها نامید.

جدول شماره یک. گونه شناسی جوک‌ها

ردیف	منظر گونه شناسی	عنوان گونه	توضیح گونه
۱	فرم	جوک عبارتی (زبانی)	بازی‌های لفظی و صنعت ادبی، مانند: تمثیل، جناس، تضاد و...
۲		جوک موقعیتی (غیرزبانی)	برخاسته از موقعیت‌ها و رفتار و کردار شخصیت‌ها
۳	محتوا	جوک سیاه	طرح واقعیتی تلخ و گزنده
۴		جوک سفید (شیرین)	ترکیبی همزمان در برانگیزاندگی خنده و تفکر؛ دارای حالتی مثبت‌گرا و سازنده
۵	نحوه ارائه	جوک تفسیری	بیان مستقیم و صریح وقایع و حقایق
۶		جوک تمثیلی	استفاده از قیاس، تمثیل و تشبیه
۷	رابطه فهم و متن	متا جوک	عدم وابستگی فهم جوک به غیر از متن آن
۸		پارا جوک	نیازمندی فهم جوک به فهمی پیشینی و زمینه‌ای

(برگرفته از حیدری، ۱۳۸۳: ۲۲)

پرسش و روش پژوهش

پژوهش حاضر در پی آن است که با مراجعه به متون تولید شده توسط مردم در قالب جوک در موضوع کرونایی، مقوله‌های این متون را شناسایی کند. طبعاً استفاده از روش تحلیل مضمون می‌تواند مقوله‌های فرعی، زیرمقوله‌های اصلی و مقوله‌های اصلی را طی فرایند کدگذاری روشن سازد.

متناسب با پرسش موجود، پارادایم پژوهش کیفی است. از میان جوک‌های کرونایی که در سایت‌های مختلف اینترنتی وجود داشت، به صورت تصادفی ساده بیش از ۱۲۰ جوک متنی انتخاب شد. بر این اساس، میدان داده‌ها، سایت‌های اینترنتی (نه کانال‌ها یا گروه‌های موجود در انواع شبکه‌های اجتماعی) بود. این داده‌ها از تاریخ ۳۰ بهمن ۱۳۹۸، همزمان با مشاهده اولین فرد مبتلا به آن در ایران در سایت‌های مختلف اینترنتی تولید و منتشر شده است. گردآوری جوک‌ها، تا حدی که اشباع داده‌ها را سبب شد، ادامه پیدا کرد.

روش تحلیل پژوهش مبتنی بر پرسش آن، تحلیل مضمون است، که «در مطالعات شوخی، مورد تاکید رویکردهای معناشناختی قرار گرفته است» (Raskin, 1985: 38-40). روش تحلیل مضمون روشی برای شناخت، تحلیل و دستیابی به الگو در داده‌های کیفی است. (Holloway & Todres, 2003: 347). این روش فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است که داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل میکند. (Braun & Clarke, 2006: 79) تلاش در بیرون کشیدن و چشمگیر ساختن مضامین یک متن در سطوح مختلف دارد. (Attride-387: Stirling, 2001)؛ به بیانی دیگر، در این روش به دنبال الگویی در داده‌ها هستیم (محمدپور، ۱۳۹۲: ۶۶) روش تحلیل مضمون شامل سه مرحله تجزیه و توصیف متن (کدگذاری توصیفی^۱)، تشریح و تفسیر متن (کدگذاری تفسیری^۲) و ادغام و یکپارچه کردن متن (یکپارچه‌سازی از طریق مضامین فراگیر^۳) می‌باشد.

تحلیل و بررسی یافته‌ها

بررسی جوک‌ها به روش تحلیل مضمون، مضامین توصیفی و سپس تفسیری را در قالب پنج مقوله اصلی جای داده است. این مقوله‌های فراگیر به ترتیب «جوک‌های انتقادی، جوک‌های مرتبط با خانواده و جنسیت، جوک‌های مرتبط با سطح فردی، جوک‌های مرتبط با حوزه اجتماعی و جوک‌های ملیتی» می‌باشند. لازم به ذکر است که ترتیب این مقوله‌ها بر اساس فراوانی جوک‌ها در زیرمجموعه شان می‌باشد. تفصیل هر یک از این موارد به شرح زیر است:

الف) جوک‌های انتقادی: اصولاً پیوند تاریخی میان طنز و نقد از دیرباز تا به امروز سبب شده است که یکی از مهم‌ترین مقولات جوک‌ها، نقد و انتقاد باشد. نمود عینی این پیوند را می‌توان در تاریخ ادبیات فارسی و نقش‌های مرتبط با آن مانند ملیجک‌ها، دلک‌ها، تلخک‌ها، حاجی فیروزها و... به روشنی مشاهده کرد (مطهری نژاد، ۱۳۸۹: ۵۷). واکاوی جوک‌های مرتبط با کرونا در این دسته نشان می‌دهد که مضامین پر بسامد در این دسته از جوک‌ها که وجه پررنگ انتقادی دارند، بیشتر ناظر به وضعیت معیشت و به بیانی دیگر اقتصادی بوده است. در این دسته، گاه عوامل و مسببان این وضع از نگاه مردم صریحاً ذکر می‌شوند و البته در بیشتر موارد اصلاً ذکر نمی‌شوند. اسامی افراد یا نهادهای نام برده شده مواردی مانند: رییس جمهور،

1 Descriptive Coding
2 Interpretive Coding
3 Overarching Coding

نمایندگان مجلس، ستاد یارانه‌ها و... « هستند. در این زمینه برای مثال، می‌توان به جوک زیر اشاره کرد: « ما همون مادرشوهرای آینده ایم که عروسامون خواهند گفت: « این مال عهد حسن روحانیه که سیل نبردش زلزله نکشش. گرونی از پادش نیاورد؛ حتنتتی کرونا هم نکشش، من چطور از پشش بریام؟».

نقد وضع موجود در این دسته از جوک‌ها در بیان مشکلات مختلفی که در قالب‌های متنوع بلایا و حوادث گریبانگیر مردم شده، آمده است. کلمات پرکاربرد «سیل، زلزله و کرونا» است. تدقیق در این بخش، حکایت از پیوند میان بلایای ناشی از طبیعت و مشکلات محصول انسان دارد. در هم تنیدگی این دو است که به زبان مردم، حاکی از اقبال بد ایشان و در نتیجه شرایط زندگی را دشوار ساخته است.

شدت سختی زندگی در «با سیلی سرخ نگاه داشتن صورت» در این جوک « فقط با سیلی می‌تونستیم صورتمونو سرخ نگه داریم، که اونم پیام اومد از تماس دست با صورت اکیدا خودداری کنید، و در «زنده ماندن» در جوکی دیگر « آقا این یک ماه رو هم زنده بمونیم، میتونیم بگیم : ما بازماندگان سال ۹۸ هستیم » از سویی و تعدد و تکرار گرفتاری‌ها را در این مورد « بلایا و مصیبت‌ها عین برنامه هفتگی دبستان شده؛ این هفته کرونا- کرونا- زلزله داریم؛ هفته بعد کرونا- کرونا- سیل » را از سویی دیگر می‌توان به راحتی برداشت نمود. در میان جوک‌های ترسیم کننده انتقادی ناظر به شرایط سخت، چندین مورد البته به خصوص به سال ۱۳۹۸ اشاره کرده اند. در مضمون فراگیر انتقادی، ویروس کرونا طبعاً زمینه‌ای برای طرح مشکلات مختلف مردم و ناتوانی مسئولان در حل آن‌ها را فراهم کرده است. مثال این مورد را می‌توان در این جوک یافت « کارهایی که مسئولین توو ۴۰ سال نتونستن انجام بدن و کرونا ظرف یک هفته همشو حل کرد: ۱_ حجم ترافیک رو به شدت پایین آورد. ۲_ رعایت بهداشت فردی را عالی کار کرد. ۳_ آموزش از راه دور را راه اندازی کرد. ۴_ بلیط هواپیما را خیلی ارزان کرد. ۵_ تلفات جاده‌ای را کاهش داد. الان هم دنبال حذف کنکور هست. احتمالاً انتخابات را هم اینترنتی میکنه. » نزدیکی زمانی ظهور کرونا در ایران و انتخابات مجلس، سبب شده است تا برخی جوک‌های انتقادی، از نامزدهای انتخابات به گونه‌ای رندانه انتقاد کنند: « کاش نامزدهای انتخابات وقت بیشتری داشتند تا در مورد کرونا هم وعده بدهند: اشتغال زایی برای عرصه کرونا!». در مجموع می‌توان سویه اقتصادی انتقادها در جوک‌های کرونایی را بیش از سایر سویه‌ها (سیاسی، دینی و...) دانست.

ب) جوک‌های مرتبط با خانواده و جنسیت: در بسیاری از مطالعات جوک‌ها، مضمون جنسیت یکی از مضامین اصلی و فراگیر در نظر گرفته و معرفی شده است که البته در هر فرهنگی متناسب با اقتضائات فرهنگی و نظام هنجاری تغییر فرم و محتوی می‌دهد (سفیری و شهرزاد، ۱۳۹۵: ۹۶). همنشینی دو مضمون خانواده و جنسیت در این مورد، از آن روست که جوک‌های موجود غالباً به طور همزمان به ترکیبی از نقش‌های فردی و خانوادگی اشاره می‌کنند. در این دسته، جوک‌های ناظر به خانواده راجع به هر یک از اعضاء یعنی شوهر، همسر، فرزند و والدین وجود دارد. برای مثال، می‌توان خوانش فرهنگی تعامل زوجین ایرانی در صورتی که برای مدت زیادی در کنار هم در خانه باشند را در این جوک فهم کرد « آخه اون پدر سوخته‌ای که می‌گه ۱۴ روز تو خونه بشینید و بیرون نیاید، زن و شوهرای ایرانی رو نشناخته؛ اینا اگه کرونا نابودشون نکنه، خودشون تو این ۱۴ روز همدیگر رو لت و پار می‌کنن ». در نقش پدر، چندین جوک که گویا از زبان فرزندان جوان و بزرگ شده در زیست فرهنگ جدید و متفاوت از والدین صادر شده است، خصوصیت سادگی و بی‌اطلاعی از کرونا به او نسبت داده است که طبیعتاً ویژگی‌های مانند: به روز نبودن، کم سواد بودن و... را برای نقش پدری تصویر و به نوعی از فاصله و گسست نسلی حکایت می‌کند. وجه ترکیبی نقش‌های جنسیتی و خانوادگی، در اکثر جوک‌های کرونایی نسبت به زنان و همسران بوده است. در جوکی شباهت میان همسر و کرونا را در کشنده بودن این دو برای مردان شان می‌خوانیم، « هیچ وقت خانوما رو با کرونا تهدید نکنید؛ خانوما خودشون ویروسی دارند بنام غُرنا که تا حالا میلیونها مرد را به کام مرگ کشانده ». در نقش مادر و فرزندان نیز اشاره به سختی‌های تحمل کردن فرزندان در خانه به سبب تعطیلی مدارس اشاره شده است.

در این دسته، مواردی که خاصاً به جنسیت زنانه و توصیف اقدامات برخی از آن‌ها خصوصاً در استفاده از انواع آرایش‌ها و محصولات زیبایی سازی اشاره می‌کند، نیز به چشم می‌خورد که به عنوان نمونه می‌توان به این جوک اشاره کرد: « اینهمه پول دادین لب ژل زدین، دماغ عمل کردین، دندون لمینت کردین، الان باید ماسک بزنین؛ فقط چشم و ابروتون معلوم باشه، حقتونه ».

ج) جوک‌های مرتبط با سطح فردی: شاید بتوان رهگیری این دسته از جوک‌ها را در رهیافت روان‌شناسانه انجام داد. در این مضمون فراگیر، همان‌گونه که از پیش نیز می‌توان حدس زد، موارد مربوط به « بهداشت فردی » پر تکرار هستند. در حالی که این جوک‌ها بر انجام

مکرر شست و شوهای دست و صورت در راستای دفع و حذف ویروس کرونا تاکید دارند، به نوعی عدم رعایت فردی بهداشت توسط آحاد جامعه در سطح فردی را نیز به مخاطب خود خاطر نشان می‌کنند. در همین راستا، رعایت دستورالعمل‌های بهداشت فردی، در برخی جوک‌ها به گونه‌ای مبالغه آمیز روایت شده است: «اونقد دستامو با اب و صابون شستم خطوط ۸۱ و ۸۸ دستم از بین رفت». این رعایت مبالغه گون صراحتاً آن چنان که در عالم واقع نیز از سوی برخی از روان شناسان مورد نگرانی قرار گرفته است، در مفهوم وسواس خود را نشان می‌دهد: «کرونا نگرفتم ولی یک بیماری بدتر گرفتم به اسم "نکنه کرونا گرفتم"». اثرگذاری ویروس در التزام افراد به بهداشت نیز به کرات در جوک‌های کرونایی دیده می‌شود: «مورد داشتیم توو شرکت تا دیروز با لیوانی که صبح شیر میخورد، ظهر دوغ میخورد و عصر قهوه و چایی و دوباره چرخه استفاده ش از فردا شروع میشد. الان لیوانو میشوره میذاره تو کمدهش درو قفل میکنه میره، من از ویروس کرونا ممنونم که بهداشت رو به خیلیا یاد داد».

د) جوک‌های مرتبط با حوزه اجتماعی: این دسته از جوک‌ها به به تعاملات اجتماعی افراد در سطح جامعه می‌پردازند. به سخنی دیگر، در حالی که دسته پیشین، بدون توجه به سطح ارتباطی فرد با دیگران، تنها به رفتار فرد و آن هم غالباً از منظری بهداشتی می‌نگریست، این دسته با اتخاذ رویکرد اجتماعی می‌کوشد تا با بهره گیری از موضوع کرونا، به وصف کنش‌های افراد بپردازد. علاوه بر این، با تحلیل مضامین این دسته از جوک‌ها، نوع خوانش اجتماعی مردم از اجتماع خودشان نیز روشن می‌شود. این بدان معناست که از تحلیل مضمون این دسته، می‌توان به مثابه آینه‌ای اجتماعی که جامعه خودش را در آن می‌بیند، تعبیر کرد. برای نمونه، می‌توان با توجه به این که ویروس کرونا عملاً بازارها و مشاغل را عمیقاً تحت تاثیر قرار داد و راکد و کساد کرد، به این جوک توجه کنیم: «تا هفته پیش همه آرایشگاه‌ها استوری تهدید آمیز می‌ذاشتن که وقت نداریم و... حالا همینجوری دارن پست و استوری می‌ذارن که ما همه جا رو ضد عفونی کردیم تخفیف گذاشتیم تر رو خدا بیایید». واکنش‌های مردم در قبال توصیه‌ها و دستورالعمل‌های نهاد ذی ربط نیز، موضوع تعداد زیادی از جوک‌های کرونایی بوده است. به باور نگارنده، طیف این واکنش‌ها که طبعاً در سطح تعاملات اجتماعی و نه رفتارهای فردی است را می‌توان در سه دسته (رعایت جدی، رعایت بینابینی، و عدم رعایت) جای داد، را به خوبی در این دسته از جوک‌ها دید. تنها برای نمونه، بخش وسط طیف واکنش‌های مردمی (یعنی رعایت بینابینی، نه رعایت حداکثری و حداقلی) را می‌توان در این جوک مشاهده کرد: «امروز دو نفر

که ماسک داشتن تو خیابون آشنا دراومدن؛ ماسکاشونو دراوردن، روبوسی کردن، دوباره ماسک زدن». در همین دسته می‌توان واکنش‌های مردم در سطح جامعه نسبت به علایم و آثار این ویروس که برگرفته از میزان آگاهی ایشان و التزام شان در پیشگیری از ابتلاء است را توضیح داد. مثال این مورد این چنین است: «یادش بخیر یه زمانی عطسه میکردیم میگفتن عافیت باشه؛ الان عطسه کنی از خونه میندازنت بیرون».

کرونا بهانه‌ای به دست می‌دهد تا افراد با استفاده از آن و در قالب جوک‌های مختلف فهم و وصف خود از وضع کنونی تعاملات اجتماعی در جامعه خویش را بازنمایی کنند. برای نمونه به دو موضوع به کار رفته در جوک‌های کرونایی اشاره می‌شود. در برخی از جوک‌ها، شکاف طبقاتی مورد توجه قرار گرفته است: «اونایی که ماسک فیلتردار زدن یه جورایی به آدم نگاه میکنن که انگار پشت مازاراتی نشستن»، و در برخی موارد دیگر، عدم تعامل پایدار و پاسخگویی در معاشرت‌های اجتماعی مدنظر بوده است «من حتی وزارت بهداشت که پیامک می‌زنه دستاتو بشور، جوابشو می‌دم، اون وقت یه عده سین می‌کنن، جواب نمی‌دن».

ه) جوک‌های مربوط به ملیت‌های دیگر: با رجوع به آثار پژوهشی مربوط به طنز و جوک در می‌یابیم که قومیت‌ها موضوع اصلی تعداد زیادی از جوک‌ها بوده است. در این خصوص، نتیجه یک پژوهش نشان داده است که اکثریت جوک‌های ایرانی، جوک‌های قومیتی است (نقدی پور، ۱۳۹۷: ۱۶۲). هر چند البته امروزه این تعداد در مقایسه با گذشته کاهش چشم‌گیری داشته است. در موضوع مورد بحث یعنی کرونا، البته به اقتضاء سطح موضوع و فراگیری عالم گستر این بیماری و تحت تاثیر قرار گرفتن بیشتر کشورها، به نظر می‌رسد که مساله قومیت به ملیت تبدیل شده است. بررسی‌های این پژوهش نشان می‌دهد که با توجه به این که ظهور و شیوع این ویروس در چین و بنا به برخی اظهارات با منشا خفاش همراه بوده است، ملیت چین، مهم‌ترین ملیت در جوک‌های این دسته بوده است. تصور رایج موجود در افکار عمومی که بارها مطرح شده است، یعنی اجناسی بی یا کم کیفیت چینی وجه غالب در این دسته از جوک‌های کرونایی بوده است: «حالا هر چیزی از چین میومد ایران بنجل و دری وری بود. ویروسشون که اومده جهش یافته و خفنترین نوعشه». این مضامین به روشنی نشان می‌دهد که در چنین موقعیت‌هایی، خوانش‌های جمعی یک ملیت بازتولید می‌شود. طبعاً بر کمتر کسی پوشیده است که در افکار عمومی کنونی مردم ایران، چینی بودن یک کالا و محصول مساوی با کم کیفیت بودن آن است. مضمون دیگر در این دسته، اشاره به نقد خوردن خفاش توسط چینی

هاست که به عنوان مثال می‌توان در جوک پیش رو اشاره کرد. چه بسا البته در این جوک وجود غذای ساده و سریع که پیوند تنگاتنگی با وضع معیشت کنونی ایرانیان دارد، نیز قابل برداشت باشد که در این صورت می‌توان به در هم تنیدگی مضامین فراگیر و تداخل دسته‌ها که می‌تواند از قابلیت‌های طنز و جوک باشد، را استنباط و تایید کرد: « دو دقیقه گشنگی رو تحمل میکردی یه کته میداشتی، خفاش نمیخوردی دیگه، ای لعنت به پدرت». علاوه بر کشور چین، کشور آمریکا نیز در جوک‌های کرونایی دیده می‌شود. مضمون اصلی در این گروه از جوک‌ها «تحریم» است. شاید بتوان بر این اساس، اهمیت و تاثیرگذاری تحریم بر زندگی از نگاه مردم را استخراج نمود: « چرا آمریکا ما را تحریم کرونا نکرد که به مردم ایران سرایت نکنند». در حالی که کشور آمریکا در جوک‌ها ناظر به دولت آمریکا است، در کشور ایتالیا، که واکنش‌های مردمی در قبال این ویروس مطرح شده است، را می‌توان به نوعی تعاملات اجتماعی نامید. لذا در این دسته از جوک‌ها، کشور چین مورد نقد جدی و تا حدی تمسخر و کشورهای دیگر مانند آمریکا و ایتالیا تا مورد شباهت یابی قرار گرفته‌اند. بر اساس آن چه در این دسته آمد می‌توان چنین برداشت نمود که ایرانیان همچنان به صورت همزمان نگاه به خود و دیگری را در نظر می‌آورند. امری که می‌تواند از منظر ارتباطات میان فرهنگی و با تکیه بر تاریخ کهن فرهنگ پارسی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار باشد.

جدول شماره دو. تحلیل مضمون جوک‌های کرونایی

ردیف	مقوله اصلی کدگذاری ترکیبی (مضمون فراگیر)	زیر مقوله‌های اصلی - کدگذاری تفسیری	مقوله‌های فرعی - کدگذاری توصیفی
۱	جوک‌های انتقادی	معیشتی - اقتصادی	ناتوانی مسئولان در حل مشکلات؛ با سیلی، سرخ نگاه داشتن صورت؛ وعده‌های توووخالی
		بلايا و حوادث	سیل؛ زلزله؛ کرونا؛
		مشکلات جامعه	گرانی؛ بی پولی؛ فاصله طبقاتی؛ آلودگی؛ ترافیک؛ تلفات جاده ای؛ گرانی بلیط هواپیما؛

ادامه جدول شماره دو. تحلیل مضمون جوک‌های کرونایی

ردیف	مقوله اصلی کدگذاری ترکیبی (مضمون فراگیر)	زیر مقوله‌های اصلی - کدگذاری تفسیری	مقوله‌های فرعی - کدگذاری توصیفی
۲	جوک‌های مرتبط با خانواده و جنسیت	روابط اعضاء خانواده (درون خانوادگی و بین خانوادگی)	زن و شوهر؛ والدین و فرزندان؛ زن و مادر شوهر همنشینی طولانی مدت زن و شوهر و امکان دعوا میان آن دو؛ کم سواد بودن و به روز نبودن پدر؛ دشواری تحمل در خانه ماندن فرزندان؛
		جنسیت ها	زنان؛ استفاده از انواع آرایش‌ها و محصولات زیبایی توسط زنان در جامعه؛
۳	جوک‌های مرتبط با سطح فردی،	بهداشت فردی	تضاد میان رعایت‌های کنونی بهداشت فردی ناشی از بیماری کرونا و وضع طبیعی و پیشین عدم رعایت‌های فردی؛ رعایت‌های مبالغه گون و مبتلا شدن به بیماری وسواس
۴	جوک‌های مرتبط با حوزه اجتماعی و	کرونا و وضعیت مشاغل	کساد شدن بازار و مشاغل؛
		آگاهی و التزام اجتماعی	گونه‌های سه گانه رعایت در عرصه اجتماع (حداکثری، بینابینی، حداقلی)؛
		معاشرت‌های اجتماعی	ویژگی عدم پاسخگویی جمعی
۵	جوک‌های ملیتی	نقد و تحقیر (چین)	اجناس بنجل؛ خوردن خفاش؛
		امریکا و ایتالیا	تحریم و شباهت در واکنش‌های مردمی

بحث و نتیجه گیری

این مقاله با باور به اهمیت جوک به مثابه متنی که دارای ارزشمندی برای دریافت خوانش‌های فرهنگی اجتماعی مردم از جامعه و وضعیت خویش است، در پی اهمیت یافتن بیماری کرونا در ایران و جهان که به اذعان همگان ویژگی‌های منحصر به فردی داشته است، به دنبال بررسی مضامین جوک‌هایی بود که در این زمینه در میان ایرانیان تولید و نشر داده می‌شود. در این مسیر، با استفاده از روش تحلیل مضمون بیش از صد و بیست جوک کرونایی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. در جهان معاصر، جوک‌ها نه تنها می‌توانند آینه واقعیت‌های جامعه باشند، بلکه (خصوصاً در مقولات جنسیتی) به تثبیت ذهنیت‌های منفی و کلیشه‌ها نیز می‌توانند کمک کنند. از دیگر سو، محبوبیت جوک‌ها (مخصوصاً در مقولات انتقادی) می‌تواند حاکی از نارضایتی و یا ناامیدی جمعی مردمی باشد که با اقدام خود در ساخت و نشر جوک‌ها می‌کوشند تا بار (مشکلات و) محرومیت‌های سیاسی و اجتماعی خویش را سبک کنند (نقدی پور، ۱۳۹۷: ۱۶۹).

پنج مقوله فراگیر که پس از طی مراحل کدگذاری توصیفی و تفسیری و در قالب ادغام و یکپارچه سازی به دست آمد، شامل «جوک‌های انتقادی، جوک‌های مرتبط با خانواده و جنسیت، جوک‌های ناظر به سطح فردی، جوک‌های راجع به حوزه اجتماعی و جوک‌های ملیتی» بود. این مضامین بر اساس تعداد و تکرار جوک‌ها بدین ترتیب بوده است. به بیان دیگر، در ترتیب هر یک از این مقولات فراگیر، میزان فربه‌گی هر یک از جوک‌ها که نشان از فراوانی مقولات دارد، لحاظ شده است.

در مضمون جوک‌های انتقادی، برجسته‌ترین وجه، وجه انتقاد در موضوعات و مسائل اقتصادی بود. این دسته از جوک‌های انتقادی به لحاظ موضوع صریح و به لحاظ هدف و مخاطب غیر صریح بودند. شاید بتوان در این زمینه بر این باور بود که جوک‌های انتقادی که با موضوعات نقد اقتصادی، به مثابه راهی برای آزادی بیان و اعلان بازتاباننده نارضایتی‌ها در جامعه در نظر گرفته می‌شوند. در حالی که عموماً در جوک‌هایی با مضامین انتقادی، نقد با سویه‌های دیگر مانند نقد دینی نیز وجود دارد، اما در جوک‌های کرونایی این مورد یافت نشد. از جمله مصادیق مشکلات که در نقدها به صورت صریح ذکر شده‌اند می‌توان به گرانی؛ بی پولی؛ فاصله طبقاتی؛ آلودگی؛ ترافیک و تلفات جاده‌ای اشاره کرد.

در مضمون فراگیر جوک‌های مرتبط با خانواده و جنسیت، شاهد نقش آفرینی همه اعضاء خانواده (شوهر، همسر، فرزند، والدین) هستیم. از دعوای میان زن و مرد در خانه به دلیل در

کنار هم ماندن به مدت زمان طولانی، تا نوعی از فاصله و گسست نسلی میان والدین و فرزندان. طبعا این نقش آفرینی همگانی در جوک‌ها، گستردگی حضور افراد را و در نتیجه اقبال عمومی جامعه به جوک‌ها را نشان می‌دهد. در بخش مرتبط با خانواده نیز بیشتر توجه به جنسیت زنانه و استناد استفاده از انواع وسایل آرایشی توسط این گروه در جامعه را مشاهده می‌نماییم.

جوک‌های ناظر به سطح فردی به مثابه سومین دسته از جوک‌ها، پیوند عمیق میان بهداشت فردی که نمود بارزش در بیماری کرونا مشخص می‌شود، را نشان می‌دهد. الزام آوری کرونا در رعایت بهداشت فردی برای آحاد مردم را می‌توان به نیکی از مجموعه جوک‌های این دسته استنباط کرد. طبعا این الزام آوری محصول داشتن اطلاعات کافی در میان تک تک افراد از چگونگی رشد و شیوع این بیماری بوده است. هم چنین نمودهایی از رعایت‌های افراط گون در این زمینه که تجسم و سواس است نیز در برخی از جوک‌ها دیده می‌شود. ضمنا به صورتی واقع گرایانه، مضمون عدم رعایت بهداشت فردی در دوران پیشا کرونا نیز در جوک‌های کرونایی این دسته ملاحظه می‌شود.

جوک‌های راجع به حوزه اجتماعی، نمایانگر ارتباطات و تعامل اجتماعی افراد در سطح جامعه است. در این دسته از جوک‌ها، به روز بودن افراد در تعاملات شان و نیز گونه بندی انواع رعایت‌های بهداشتی ناظر به حوزه ارتباطی را می‌توان مشاهده کرد. بر اساس تشبیه جوک به آیین اجتماعی، ارائه تصویری واقع گون از وضعیت کنونی جامعه و تعاملات اجتماعی را می‌توان در همین گونه شناسی به راحتی دریافت. سه گونه رعایت که در قالب رعایت‌های حداکثری، بینابینی و حداقلی در جوک‌ها اشاره شده است، دقیقا ترسیم کننده کنش‌های افراد در سطح اجتماع هست.

جوک‌های ملیتی که بر اساس ویژگی موضوعی کرونا جای جوک‌های قومیتی را گرفته است، بیشتر ناظر به چین به عنوان اولین کشوری که این ویروس در آن مشاهده و احتمالا متولد شده است، بود. مضامین مرتبط با این کشور، موید خوانش ایرانیان از محصولات این کشور که غالبا به عنوان محصولات بی و یا کم کیفیت در نظر گرفته می‌شود، می‌باشد. علاوه بر چین، خاصا شاهد نام بردن از دو کشور امریکا و ایتالیا نیز هستیم که در مورد اول، کلیدواژه تحریم و ناظر به دولت امریکا و در مورد دوم، شباهت‌های رفتاری مردم و در سطح اجتماعی مد نظر بوده است. برآیند مضامین این دسته‌ها علاوه بر نشان دادن نوعی از واقع گرایی در

جوک‌ها، در هم تنیدگی موضوعات (برای مثال تحریم در ملیت، وضعیت معیشت در انتقاد) را به خوبی منعکس می‌کند.

بر اساس آن چه آمد و در رهگذر مبانی نظری، می‌توان غالب جوک‌های کرونایی را همسو با نظریه ناهماهنگی دانست. این ناهماهنگی که می‌تواند از نوع شناختی باشد، در سپهر اجتماع خود را در مضمون فراگیر انتقاد نشان می‌دهد. این بدان معناست که تولید کننده و مصرف کننده جوک، قائل به تفاوت و فاصله میان آنچه از نظر او باید باشد، و آنچه همینک هست، می‌باشد. با استفاده از گونه شناسی جوک‌ها، هم‌چنین بیشتر جوک‌های کرونایی ایرانیان، جوک‌هایی غیرزبانی، سیاه و تفسیری و به سبب لزوم فهم زمینه، پاراجوک بودند. این آرایش گونه‌های جوک‌های ایرانی در زمینه کرونا نشان از آن دارد که همه‌گیری کرونا سبب شده است تا عموم مردم در خصوص موضوعاتی که عموماً گریبانگیرشان است، به صورتی روشن اظهار نظر کنند. در این معنا، جوک‌های کرونا بیش از پرداختن به زیبایی‌های لفظی، در صدد به تصویر کشیدن موقعیت‌ها هستند. باز نمود این جوک‌ها نوعی از زبان تلخ و گزنده را در بر می‌گیرد. نیز این جوک‌ها اکثراً با اتخاذ رویکرد تفسیری در صدد بیان مستقیم مسائل و مشکلات جامعه هستند. از مجموع این برداشت، لذا امروزه به نظر می‌رسد دچار تغییر پارادایمی در موضوع جوک‌ها در ایران شده ایم، به گونه‌ای که مقوله جنسیت که پیشتر جای مقوله قومیت را گرفته بود (فرقانی و عبدی، ۱۳۹۵: ۳۲)، اینک جای خود را به مقوله انتقاد داده است. طبعاً محوریت موضوعی این مضمون فراگیر نیز رنگ و بوی اقتصادی و ناظر به مشکلات معیشتی بوده است. فهم خوانش‌های مردم در جامعه نسبت به این موضوع، می‌تواند نوعی از برجسته‌سازی و اولویت بندی برای سیاستگذاران را فراهم آورد تا با طراحی و اقدامات لازم و پاسخگویی به هنگام و متناسب در بیان و عمل، بهبود و ارتقاء این تصویر عمومی را به همراه داشته باشد.

منابع

- آریان پور، یحیی (۱۳۷۲) *از صبا تا نیما*، ج ۲، تهران: انتشارات زوار.
- حری، ابوالفضل (۱۳۸۷) *درباره طنز. رویکردی نوین به طنز و شوخ طبعی*. تهران: سوره مهر.
- حیدری، هادی (۱۳۸۳) *ادبیات کاریکاتور ایران در عصر اصلاحات*. تهران: روزنه.
- سفیری، خدیجه و زهرا شهرزاد (۱۳۹۵) تحلیل تماتیک جوک‌های مبادله شده در برنامه اتاق جوک. *مطالعه فرهنگ-ارتباطات*. سال هفدهم. شماره سی و پنج. پاییز.
- سیاسی، علی اکبر (۱۳۹۴) *نظریه‌های شخصیت یا مکاتب روانشناسی*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- فرقانی، محمدمهدی و سیدعیسی عبدی (۱۳۹۵) بازنمایی زن در جوک‌های جنسیتی: تحلیل گفتمان انتقادی جوک‌های جنسیتی در مورد زنان در شبکه‌های موبایلی. *مطالعات فرهنگ-ارتباطات*. سال هفدهم. شماره سی و سوم.
- کریجلی، سایمون (۱۳۸۴) *در باب طنز*. ترجمه: سهیل سمی. تهران: انتشارات ققنوس.
- نقدی پور، بختیار (۱۳۹۷) جوک در ایران. ترجمه فاطمه نبی لو. *فرهنگ مردم ایران*. شماره ۵۵.
- محمدپور، احمد (۱۳۹۲) *روش تحقیق کیفی: ضد روش*. تهران: جامعه شناسان.
- مطهری نژاد، (۱۳۸۹) تلخک: کارگزار روابط عمومی در قصر. *روابط عمومی*. شماره ۷۳.
- موریل، جان (۱۳۹۲) *فلسفه طنز*. ترجمه محمود فرجامی و دانیال جعفری. تهران: نشر نی.
- Attride-Stirling, Jennifer (2001) "Thematic networks: an analytic tool for qualitative research. " *Qualitative research* 1. 3 : 385-405.
- Attardo, Salvatore, Chabanne, Jean-Charles (1992) Jokes as a text type. *Humor, Walter de Gruyter*, *Humor East of the Atlantic*, 5 (1/2) , pp. 165-176.
- Attardo, Salvatore (1994). *Linguistic Theories of Humor*, pp. 223 - 226. Mouton de Gruyter: Berlin, New York.
- Attardo, Salvatore. (2001). *Humorous Texts: A Semantic and Pragmatic Analysis*. New York, Berlin: Mouton de Gruyter.
- Beattie, James. (1779). *Essays: on poetry and music, as they affect the mind: on laughter, and ludicrous composition; on the usefulness of classical learning*. London: Printed for E. and C. Dilly and W. Creech, Edinburgh.
- Braun, Virginia, and Victoria Clarke. (2012) "Thematic analysis. In *APA Handbook of Research Methods in Psychology: Vol 2*. Cooper (Editor).
- Holloway, I. , & Todres, L. (2003). The status of method: flexibility, consistency and coherence. *Qualitative research*, 3 (3) , 345-357.
- Davies, Christie (1998). *Jokes and their relation to society*. Berlin; New York: Mouton-de Gruyter.
- Davies, Christie (1990). *Ethnic Humor Around the World: A Comparative Analysis*. Indiana University Press; 1st Edition

- Davies, Christie (2011). *Jokes and Targets*. Indiana University Press.
- Larkin-Galinanes, Cristina. (2017). *An Overview of Humor Theory*, in S. Attardo (Ed) *The Routledge Handbook of Language and Humor*. New York and London: Taylor & Francis.
- Lew, Robert (1996). *An ambiguity-based theory of the linguistic verbal joke in English*. New York: State University of New York.
- Masaeli, Bahareh & Heidari-Shahreza, Mohammad Ali (2017). *A Linguistic Analysis of Para-jokes and Meta-jokes in Persian Verbal Humor*. *Journal of Applied Linguistics and Language Research*, 4 (1) , 109-115.
- Morreall, John (1987) "The philosophy of humor and laughter. " Albany, NY: State University.
- Newirth, Joseph. (2006). *Jokes and their relation to the unconscious: Humor as a fundamental emotional experience*. *Psychoanalytic Dialogues*, 16 (5) , 557-571.
- Schaeffer, Neil. (1981). *The Art of Laughter*. New York: Columbia University Press.
- Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper (1709) *Sensus Communis: An Essay on the Freedom of Wit and Humour: in a Letter to a Friend*. E. Sanger,
- Oring, Elliot (1989) *Between jokes and tales: on the nature of punch lines*. *Humor: International Journal of Humor Research*. 2-4, 349-364.
- Raskin, Victor (1985) *Semantic Mechanism of Humor*. Dordrecht. Reidel.
- Marteinson, Peter. (2010). *Thoughts on the current state of humour theory*. *Comedy Studies*, 1 (2) , 173-180.